

Αναδιφρώντας το χθες 56

Αναζητώντας τους 59 ναούς του βενετοσιάνικου Ρεθύμνου

Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Στις προηγούμενες «Αναδιφρήσεις» είχαμε αναφερθεί στην ιστορία της Καθολικής Εκκλησίας (Φραγκοκλησία) της πόλης μας και στον νεωκόρο της Λουκά Πίτλιγγερ, με την επίσημη μεγάλη ιστορία του. Μάλιστα ο συνταξιούχος οδοντίατρος και συγγραφέας Μανώλης Κούσουπας μας έδωσε στη συνέχεια πρόσθετες πληροφορίες για την καθολική κοινότητα του Ρεθύμνου και για τον συμπολίτη μας Χάσιμο προπολεμικά. Στο δημοσίευμα εκείνο είχαμε υποσχεθεί να ψάξουμε, με τη βοήθεια τεκμηρίων, την ιστορία των εκκλησιών του Ρεθύμνου κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας. Το έχουμε ήδη επιχειρήσει στο βιβλίο «370 μνημειακά κενά στην ιστορική τοπογραφία του Ρεθύμνου», έκδοση του Συλλόγου Κατοίκων Παλιάς Πόλης, και θα το επαναλάβουμε και από αυτή τη θέση, με τις νεότερες «ανακαλύψεις» που έχουν σημειωθεί από το έτος 2014 που το βιβλίο κυκλοφόρησε. Να σημειώσουμε ότι έκτοτε προστέθηκαν μόλις δύο δημοσιεύσεις που άπτονται του θέματός μας, του Κωστή Ηλ. Παπαδάκη στη «Νέα Χριστιανική Κρήτη» και του Κώστα Γαπιτζόγλου στο συνέδριο «Αρχαιολογικό έργο Κρήτης».

Γνωρίζουμε από τις ιστορικές πηγές ότι λίγο πριν την οθωμανική κατάκτηση, το έτος 1630 το Ρέθυμνο διέθετε 44 ναούς, από τους οποίους οι 8 λατινοκοί. Γνωρίζουμε επίσης ότι διέθετε και 15 τουλάχιστον μοναστήρια. Οι αριθμοί αυτοί δεν πρέπει να μας εντυπωσιάζουν, δεδομένου ότι την ίδια περίοδο το Ηράκλειο (Μεγάλο Κάστρο) διέθετε 113 εκκλησίες ορθόδοξων και 16 καθολικών. Στην πραγματικότητα μάλιστα τα μοναστήρια δεν είχαν την έννοια που έχουν σήμερα, αλλά επρόκειτο για εκκλησίες με προσαρτημένα κελιά, στα οποία ζούσαν από ένας μέχρι και 40 μοναχοί/ές (περίπτωση Παναγίας Μεσαμπελίτισσας, σημερινού νεκροταφειακού ναού). Το έτος 1632 στην Κρήτη των 200.000 κατοίκων υπήρχαν 376 μοναστήρια, μεγάλα και μικρά, 4.000 καλόγηροι και καλόγριες και 5.000 εκκλησίες!

Είναι γνωστό ότι στα ισόγεια αρκετών «μαγαζιών» σώζονται αρχιτεκτονικά στοιχεία που παραπέμπουν σε εκκλησίες και καθολικά μοναστηριών, με πιο πρόσφατη την «ανακάλυψη» της Αγίας Μαρίας Μαγδαληνής των δομικανών μοναχών στην οδό Σουλίου, την ύπαρξη της οποίας πιθανολογούσαμε στην περιοχή αυτή το έτος 2014 και την παρουσίαση και ταύτισή της είχαμε κάνει πρώτοι στον ρεθεμνιώτικο Τύπο τον Μάρτιο του 2015. Με την ευκαιρία αυτή θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι ιδιοκτήτες των οικημάτων δεν θα πρέπει να αποκρύβουν τα στοιχεία αυτά από τις αρμόδιες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς υπηρεσίες, φοβούμενοι την απαξίωση των ιδιοκτησιών τους. Τόσο το παράδειγμα του παραπάνω ναού όσο και εκείνο του παρεκκλησιού των Renier στα γειτονικά Χανιά, δείχνουν ότι η ύπαρξη τέτοιων στοιχείων στους χώρους τους δεν τους ακυρώνει εμπορικά αλλά αντίθετα τους προσδίδει προστιθέμενη αξία!

Γράφαμε παραπάνω για τα ιστορικά τεκμήρια που υπάρχουν για το Ρέθυμνο των περιόδων από τη Βενετοκρατία μέχρι και τα νεότερα χρόνια. Τα στοιχεία αυτά στην πραγματικότητα μπορούν να μας δώσουν πολλαπλάσιες πληροφορίες από αυτές που έχουμε αντλήσει μέχρι στιγμής, αρκεί να σκύψουμε προσεκτικά επάνω τους, με υπομονή και χωρίς προθέσεις εντυπωσιασμού. Για παράδειγμα στον παρατηθέσιμο χάρτη του Francesco Basilicata του έτους 1618 μπορούμε με ευχέρεια να αναγνωρίσουμε τουλάχιστον 28 ρεθεμνιώτικες εκκλησίες, τις οποίες έχουμε σημειώσει στη φωτογραφία με λευκά βέλη. Με την ευκαιρία ας αναφέρουμε ότι ένα πλήρη κατάλογο των σχεδιαστικών απεικονίσεων του Ρεθύμνου από το 1559 μέχρι το 1925, με συνολικά 43 αναγραφές, έχουμε παραθέσει στο βιβλίο «Ρέθυμνο και θάλασσα», που είχε εκδώσει το 2013 το Μηνιαίο Ταμείο Ρεθύμνου, Το βιβλίο εκείνο είχε εξαντληθεί σχεδόν αμέσως και χρειαζόταν ανατύπωση. Ας ελπίσουμε ότι η σημερινή πρόεδρος του Ταμείου Ρένα Κουτσαλεδάκη θα αποδειχτεί το ίδιο φιλότιμη με τον τότε πρόεδρο Μίνα Αλεφαντινί.

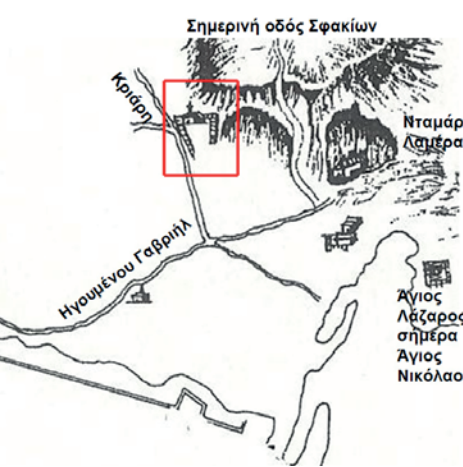
Ένα επίσης σημαντικό για το θέμα μας ιστορικό τεκμήριο αποτελεί ο πίνακας Civitas Rethymnae. Σ' αυτόν μπορούμε να εντοπίσουμε με ευχέρεια τουλάχιστον 36 εκκλησίες! Και στα δύο παραδείγματα που αναφέρουμε οι εκκλησίες σημειώνονται με κόκκινο χρώμα, που δεν είναι δυνατόν να μεταφερθεί στις εικόνες που παραθέτουμε εδώ. Σε κάθε περίπτωση, το Ρέθυμνο πρέπει να είναι περήφανο που έχει στην κατοχή του έναν πίνακα, όπως αυτός, αλλά δεν θα πρέπει να είναι καθόλου περήφανο που τον κρατά μακριά από τους πολίτες του, κλεισμένο στο δημαρχιακό γραφείο, αντί να τον εκθέτει στην πιο προβεβλημένη θέση στην Πινακοθήκη του ή σ' ένα Μουσείο της ιστορίας του. Αν οι βυζαντινές εικόνες χαρακτηρίζονται ως τα «βιβλία των αγραμμάτων», ο πίνακας αυτός αποτελεί το «ευαγγέλιο» όσων Ρεθεμνιωτών θα ήθελαν να γνωρίσουν την ιστορία της πόλης τους αλλά και των επισκεπτών της, που γνωρίζουν από τις χώρες τους τι είναι μουσείο ιστορίας ενός τόπου και τι επισκέπτονται χωρίς δεύτερη σκέψη.

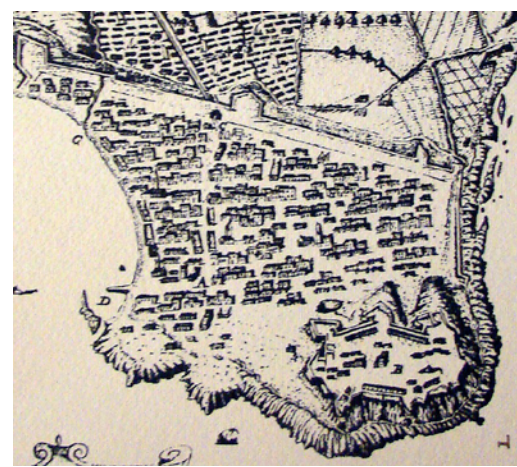
Αλήθεια, πόσο εκτιμούμε το γεγονός ότι κατοικούμε σε μια ιστορική πόλη, της οποίας ο πολεοδομικός ιστός τους τελευταίους τέσσερις αιώνες έχει ελάχιστα αλλάξει στο παλιό της τμήμα, σε βαθμό που να τοποθετούμε την «ξεπατικούρα» της Βενετοκρατίας επάνω στη σημερινή αεροφωτογραφία και να ταυτίζονται; Πόσο μας δίνει ιστορική προοπτική το γεγονός ότι η σημερινή οδός Αρκαδίου ελάχιστα έχει αλλάξει από την οδό Τοάρο της Κρητικής Πολιτείας, που κι εκείνη με τη σειρά της βρισκόταν στο ίδιο ακριβές θέση με τη Μεγάλη Στράτα της Βενετοκρατίας; Κι ότι περπατώντας τη σημερινή Μικρή Αγορά, ακολουθούμε ακριβώς τα ίδια χνάρια με τους πριν από τέσσερις αιώνες προγόνους μας, που πήγαιναν προς τη Μεγάλη Βρύση (Rimondi) να απολαύσουν δροσερό νερό;

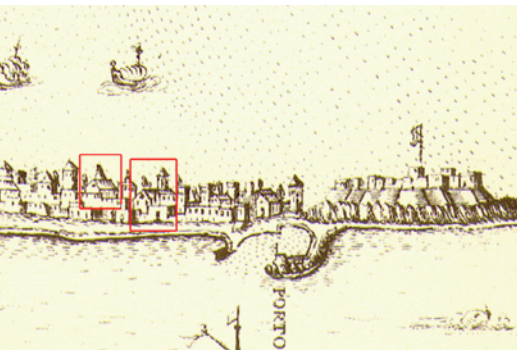
Ποια εξαιρετική εύνοια της τύχης είναι αυτή που μας επιτρέπει να γνωρίζουμε ακριβώς, με φωτογραφική ακρίβεια θα λέγαμε, τη μορφή μνημείων που σήμερα δεν υφίστανται ή που έχουν εντελώς αλλοιωθεί, όπως για παράδειγμα της Μονής Παναγίας Μεσαμπελίτισσας, της οποίας οι καλόγριες προτίμησαν να γκρεμιστούν από τον λόφο πάνω από το μοναστήρι τους (Τιμίσιου Σταυρού) αντί να πέσουν στα χέρια των οθωμανικών στρατευμάτων; Να βλέπουμε το καθολικό του μοναστηριού αλλά και τα κελιά του (που τα μετράμε ακριβώς 15!), όπως και τον δρόμο που προϋπήρξε της σημερινής Κριάρης, αλλά και τη σημερινή Ηγούμενου Γαβριήλ, όπως και την οδό Τιμολέοντος Βάσου, να έχουν διανοιχτεί πριν από περισσότερα από τετρακόσια χρόνια; Να βλέπουμε αυτά αλλά και το Νταμάρι του Λαμέρα, που υποθέταμε ότι ήταν πολύ μεταγενέστερο, και τον σημερινό Άγιο Νικόλαο, που τότε τιμούνταν στο όνομα του Αγίου Λαζάρου και αποτελούσε καθολικό ομώνυμης μονής;

Ας ξεκινήσουμε όμως με τους υπάρχοντες και σήμερα ναούς. Αυτοί είναι ο Άγιος Γώργης στη Γρότα, ο Άγιος Λάζαρος, η Αγία Σοφία και η Κυρία των Αγγέλων. Βέβαια ο μεγάλος εντολόγος Giuseppe Gerola με βάση τα στοιχεία που είχε εντοπίσει πίστευε ότι στη θέση της Κυρίας των Αγγέλων λειτουργούσε καθολικός ναός, αφιερωμένος στην Αγία Μαρία Μαγδαληνή και ότι η κατοικία του κλήρου της ήταν εκεί δίπλα, στη σημερινή οικία της οικογένειας Χαντουμάκη. Όμως ο Μ. Μπουνιλιής αναφέρει τον ναό της στον Κρητικό Πόλεμο σαφώς ως «Κυρία των Αγγέλων», ενώ και η παράδοση και άλλα αρχαιολογικά τεκμήρια επιβεβαιώνουν την άποψη αυτή. Άλλωστε, όπως προαναφέραμε, ο μοναστηριακός αυτός ναός εντοπίστηκε πριν τρία χρόνια στα Μπισσαζίδικα και ταυτίστηκε με ασφάλεια.

Από τα καθολικά των μοναστηριών, μέχρι τις μέρες μας επιστούν η Santa Maria των αυγουστινιανών μοναχών, ο Άγιος Φραγκίσκος των φραγκισκανών μοναχών (εικόνα και των δύο) και η προαναφερθείσα Αγία Μαγδαληνή των δομικανών μοναχών. Συνολικά δηλαδή επιβιώνουν (ως χώροι λατρείας ή όχι) 7 ναοί, ποσοστό 12% περίπου, ελάχιστοι σε σχέση με τους αρχικούς 59, αλλά πολύ σημαντικοί, αν αναλογιστούμε τις κατοπινές ιστορικές περιπέτειες του τόπου.

Ας επιχειρήσουμε όμως τον εντοπισμό των αναζητούμενων 52 ναών. Θα το κάνουμε βάζοντάς τους σε αλφαβητική σειρά. Ο ναός της Αγίας Αικατερίνης υπήρξε ο τέταρτος κατά χρονολογική σειρά καθολικός επισκοπικός ναός του Ρεθύμνου. Χρησιμοποιήθηκε μετά την επιδρομή του Ουλουτζή Αλή και μέχρι το έτος 1646. Βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή της Πλατείας της πόλης (Piazza), κοντά στο μεταγενέστερο χαμάμ, και ήταν ιδιωτικός, ανήκοντας στην οικογένεια Gribbia. Το έτος 1644 επιφανές μέλος της οικογένειας αυτής έκανε μεγάλη δωρεά σε χρήμα και κτήρια για την μετατροπή του ναού σε μοναστηριακό αλλά η κατάληψη του Ρεθύμνου δεν επέτρεψε την υλοποίησή της. Η ακριβής θέση του ναού δεν έχει μέχρι σήμερα εντοπιστεί με ακρίβεια αλλά γνωρίζουμε ότι βρισκόταν πολύ κοντά στην εκκλησία του Αγίου Αντωνίου των Φραγκισκανών μοναχών (Καθολική Εκκλησία) και είχε ονοματοδοτήσει την γύρω του συνοικία.

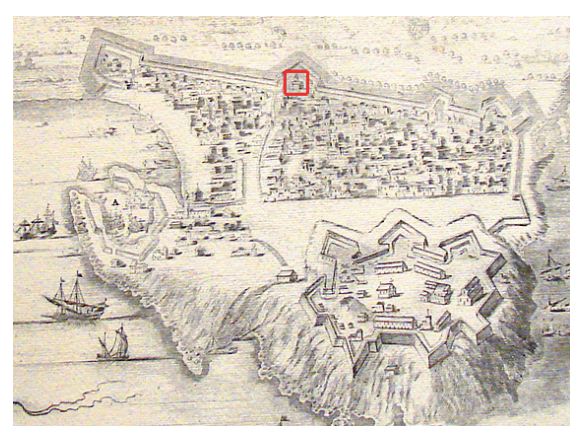

Ο ναός της Αγίας Αναστασίας εμφανίζεται σε δύο σχεδιαγράμματα της περιόδου της Βενετοκρατίας, σε ένα που φυλάσσεται στο Kriegssarchiv της Βιέννης και σε ένα μεταγενέστερο του F. Basilicata του έτους 1618. Εμφανίζεται επίσης στην ίδια περιοχή θέση στον πίνακα Civitas Rethymnae. Βρισκόταν κοντά στον ορθόδοξο ναό της Αγίας Βαρβάρας και θα πρέπει να ήταν δικλitos με τρούλο.

Ο ναός της Αγίας Άνας αναφέρεται από τον νοτάριο T. Τρωίλο και εμφανίζεται για πρώτη φορά το έτος 1618 στη συνοικία της Αγίας Βαρβάρας, ελάχιστα ανατολικότερα από τον ομώνυμο ναό. Θα μπορούσε να ήταν εκείνος με το μεγάλο καμπαναριό, που απεικονίζεται στον πίνακα Civitas Rethymnae. Θα μπορούσε όμως να ήταν και το μικρό δικλitos εκκλησάκι με τον τρούλο, που εμφανίζεται ελάχιστα βορειοανατολικότερα απ' αυτόν.

Ναός αφιερωμένος στην Αγία Παρασκευή δεν μαρτυρείται στις γραπτές πηγές, τουλάχιστον σε όσες έχουν έρθει στο φως μέχρι σήμερα. Όμως στην σχεδιαστική αποτύπωση του Olfert Dapper του έτους 1688 μέσα ακριβώς στον προμαχώνα της Αγίας Παρασκευής (Santa Venerada) στην Μεγάλη Πόρτα διακρίνεται ευκρινώς μια εκκλησία με ψηλό καμπαναριό, που θα πρέπει να ήταν αφιερωμένη στην Αγία που ονοματοδότησε και τον προμαχώνα. Θα συνεχίσουμε όμως την επόμενη εβδομάδα.

--	--	--	--	--	--	--	--

Κυκλοφορούν Οκτώ βιβλία του Χάρη Στρατιδάκη για το Ρέθυμνο

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-Ιστορικός Ερευνητής-Συγγραφέας strharis@yahoo.gr, 2831055031